

Geliş Tarihi:

08.08.2021

Kabul Tarihi:

23.08.2021

Yayımlanma Tarihi:

30.09.2021

Kaynakça Gösterimi: Yılmaz, Ç. M. (2021).
“Mephisto” kararı çerçevesinde postmortal dönemde
kişilik hakkının korunması. *İstanbul Ticaret
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(41), 877-897.
doi: 10.46928/iticusbe. 980408

“MEPHİSTO” KARARI ÇERÇEVESİNDE POSTMORTAL DÖNEMDE KİŞİLİK HAKKININ KORUNMASI

Araştırma

Çiğdem Mine Yılmaz

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Bursa Uludağ Üniversitesi

cigdemineyilmaz@gmail.com

Çiğdem Mine Yılmaz, Bursa Uludağ Üniversitesi Medeni Hukuk Anabilim dalı öğretim üyesidir. Özel Hukuk alanında doktora yapmış, kişiler, aile, eşya, borçlar hukuku alanında çalışmakta ve ders vermektedir.

“MEPHİSTO” KARARI ÇERÇEVESİNDE POSTMORTAL DÖNEMDE KİŞİLİK HAKKININ KORUNMASI

Çiğdem Mine Yılmaz
cigdemineyilmaz@gmail.com

ÖZET

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 28. Maddesi gereği “kişilik” gerçek kişiler için sağ ve tam doğmak koşulu ile ana rahmine düştüğü an başlar ve ölümle sona erer. Ancak ölüm sonrası kişilik haklarının devamı konusunda kanuni bir düzenleme bulunmamaktadır. Kişilik hakkı kapsamında korunan değerlerin ne zaman sona ereceği hususunda yabancı literatür ve yargı kararları farklılık arz etmektedir. Bu değerlerden özellikle “şeref ve haysiyete” yönelik saldırıların ölenin mi yoksa yakınlarının kişilik haklarına mı saldırı teşkil ettiği hususunda tartışmalar mevcuttur. Alman Federal Mahkemesi, Bundesgerichtshof'un (BGH) incelemeye değer teşkil eden BGH, Urt. V. 20.3.1968, I ZR 44/46 sayılı kararında bu husus ele alınmıştır. Yüksek Mahkeme, kişilik haklarının dokunulmazlığının kişi hayatta iken tam anlamıyla yaşanabilmesi ve anlam kazanabilmesi için, kişinin o öldükten sonra da kendi onuruna karşı yapılacak kabaca saldırılara karşı korunacağı inancını taşıyabilmesi ve bu beklentiye sahip olabilmesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Öte yandan bu kararlar “hukukun güvenilirliği” ilkesinin de merhum kişinin haklarının, özel bir yetkilendirme olmasa dahi, üçüncü kişiler tarafından ileri sürülmesine mani olmayacağını ifade ederek postmortal dönemde kişilik haklarının korunmasını en üst düzeyde sağlanmıştır

Amaç: Çalışmada kişilik hakkının ölüm sonrası dönemde korunmasının kimler tarafından, hangi hukuki çerçevede yapılabileceği saptanmak istenmiştir.

Yöntem: Çalışmada, örnek niteliğinde olan BGH. Kararı incelenmiş, ilk derece ve istinaf mahkemesinin gerekçelerinden yola çıkılmıştır.

Bulgular: Kişilik haklarının dokunulmazlığının kişi hayatta iken tam anlamıyla yaşanabilmesi ve anlam kazanabilmesi için, kişinin o öldükten sonra da kendi onuruna karşı yapılacak kabaca saldırılara karşı korunacağı inancını taşıyabilmesi ve bu beklentiye sahip olabilmesi ile mümkün olacağı tespit edilmiştir.

Özgünlük: Bu çalışma ile “hukukun güvenilirliği” ilkesinin de merhum kişinin haklarının, özel bir yetkilendirme olmasa dahi, üçüncü kişiler tarafından ileri sürülmesine mani olmayacağını ifade ederek postmortal dönemde kişilik haklarının korunmasını en üst düzeyde sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Hakkı, Ölüm Sonrası, Şeref ve Haysiyet, Mephisto

Jel Sınıflaması: K36

THE PROTECTION OF PERSONAL RIGHTS IN POSTMORTAL PERIOD WITHIN THE SCOPE OF “MEPHISTO” DECISION

ABSTRACT

According to Article 28 of Turkish Civil Law Nr. 4721, for natural persons, “personality” begins at the moment of conception on the condition of being born alive and complete and it ends with death. However, there is no legal regulation on the continuity of personal rights after death. Regarding when the values protected within the scope of personality rights will end, there are differences between foreign literature and judicial decisions. Among these values, there is a remarkable debate on if the “assault on reputation” is an assault on the personal rights of a deceased person or those of deceased person’s relatives. This subject was discussed in German Federal Court’s (Bundesgerichtshof) (BGH) decision BGH, Urt. V. 20.3.1968, I ZR 44/46. The Court emphasized that, in order for the full enjoyment and meaning of the immunity of personal rights while the person is alive, a person should believe and expect that he/she will be protected against the disrespectful attacks on his/her reputation. On the other hand, in this decision stating that (even if there is no specific assignment) the rights of a deceased person can be asserted by the third persons in parallel with the principle of “Reliability of Law”, the protection of personality rights in the postmortal period was ensured at the highest level.

Purpose: In this study, it is aimed to determine the protection of the personal right in the post-death period can be carry out by whom and in which legal framework.

Method: In the study, the exemplary decision of BGH. was examined and the reasons of the court of first instance and the appellate court were taken into consideration.

Findings: It has been determined that the inviolability of personal rights can be experienced fully while the person is alive and gaining meaning, if the person believes that she will be protected against rude attacks against her honor after she dies and can have this expectation.

Originality: With this study, it has been stated that the principle of "reliability of law" will not prevent the decedent's rights from being asserted by third parties, even if there is no special authorization, and the protection of personal rights in the postmortal period is ensured at the highest level.

Keywords: Personal Rights, Postmortal, Assault on Reputation, Mephisto

JEL Classification: K36

GİRİŞ

Hayatının sona ereceğini bilen ve bu yaşamsal sorunla baş etmek zorunda olan tek canlı “insanoğlu” dur. Bu sebeple farklı çalışma alanlarındaki bilim insanları, bir muamma olan ölüm ile ilgilenmişlerdir. Filozof ve din alimleri ölümün derin anlamıyla meşgul olmaktadır. Tıp bilimleri de mümkün olduğunca insan hayatını uzatma ve bu şekilde ölüme karşı mücadele etme, bu mücadelenin başarısız olduğu yani ölümün gerçekleştiği durumlarda ise ölümün varlığını kesin olarak tespit edebilme görevi ile uğraşmaktadır. Hukuk literatüründe ise yirminci yüzyılın ortalarına kadar bu konuyla ilgili pek bir şey bulmak mümkün olmamıştır. Zira, ölüm olayı bir sürü hukuki sonucu doğurmuş olsa dahi bu konu bir nevi tabu yani yasaklı konu olarak göz önünde bulundurulmuş ve hukuki analizden muaf tutulmuştur. Ancak ölümün beraberinde getirdiği sorunlar daima toplumsal ve hukuki olduğu için büyük önem kazanmıştır. Bu sorunlar tümüyle temellerini tıp alanında kaydedilen ilerlemelere borçludur.

Hukuk dünyası bugün yeni bir sorunla karşı karşıyadır. Bu sorun, var olan duruma doğru tepkiyi vermek, etik ve normatif olarak ölümün sınırları içerisinde ya da ölümün kıyısında meşru olarak yapılabilecekleri göstermektir. Bu nedenle ölüme bağlı sonuçlar hukuki literatürde de konu edilmeli ve tartışılmalıdır. Hayatın sona ermesine sebep olan ölüm, hukuki anlamda bir sona erme teşkil etmeyebilir. Ortaya çıkardığı pek çok farklı hukuki sonuca rağmen ya da belki de farklı alanlarda hukuki sorunlar doğurduğu için ölüm hukuki bağlamda ancak kısmen ya da belirli sorular üzerine tartışılmış ve incelenmiştir. Ölümle birlikte intifa ve sükna gibi kişiye bağlı olanlar dışındaki malvarlığı hakları mirasçılara geçer. Hukuki literatürde de genellikle cesedin eşya niteliği, ölümün malvarlığına yaptığı etkiler bakımından ele alınırken, ölüm sonrası “*kişilik hakkının*” korunmasının çerçevesi belirlenmemiştir. Nitekim kişiyi ölümden sonra korumanın doğum öncesi korumaya göre daha zor olduğu ifade edilmektedir. (Serozan, 2006:321) Zira doğum öncesine ilişkin Türk Medeni Kanun’u madde 28/II gibi kişiliğin başlangıcını geçmişe dönük kılan bir hüküm bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, ölüm sonrası için geleceğe etkili kişiliği koruyan bir hüküm öngörülmüş değildir.

Kişilik hakkına dahil değerler İsviçre-Türk hukukunda, Alman hukukundan farklı olarak sınırlayıcı biçimde sayılmamıştır. Kişilik hakkının çağın gereklerine göre sürekli değişip gelişen bir hak olması sebebiyle kişinin yaşarken üzerinde tasarruf etmeyi, hatta düşünmediği ihlal söz konusu olabilir. İsviçre-Türk doktrininde postmortal dönemde ölenin şeref ve haysiyetine ya da cesede karşı yapılan saldırının korunması zorunluluğu noktasında bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak bu korumanın kim ve hangi hukuki argümanlarla sağlanacağı sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Çalışmada öncelikle mevcut düzenlemeler çerçevesinde kişilik hakkı ve korunması, daha sonra da BGH. Kararı çerçevesinde postmortal dönemde kişilik hakkının varlığı ve korunmasının hukuki temelleri ele alınacak ve çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

I. TÜRK HUKUKUNDA KİŞİLİK HAKKI

A. Kişilik Hakkı Kavramı

Kişilik hakkının özünü oluşturan “kişisel özgürlük” ilkesi, şahısların kişiliğini geliştirmeye yönelik her türlü özgürlüğü sağlamayı amaçlamaktadır. Nitekim, T.C. Anayasasının 17. Maddesi ile “*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*” denilerek bu özgürlüğe işaret edilmiştir. Anayasanın bu maddesi ile kişilik hakkının en üst düzeyde normla korunması hedeflenmiştir. Yargı kararlarında da anayasal bir düstur olarak bu koruma hedeflenmiş ve anayasa hukuku açısından “*yaşama hakkı*” kendisini diğerlerine karşı belirginleştirmiştir. (Özel, 2002: 57) Anayasanın 17. Maddesi bireysel özgürlüğü sağlamayı temel aldığından, kişilik hakkına yapılan her saldırı da anayasaya aykırılık oluşturur.

Türk hukukunda tanımı yapılmayan kişilik hakkı, Medeni Kanun’un 24., mehz İsviçre hukukunda ise ZGB. Art. 28. ile belirlenmiştir. Bu madde çerçeve niteliğinde olup hakkın genel sınırları çizilmektedir. (Yıldız, 2019: 451) Kişilik hakkı doktrinde “*kişilerin sadece var olmaları sebebiyle tanınan, mutlak biçimde sahip oldukları, hukuk düzeni tarafından korunan hayat, vücut tamlığı, sağlık, şeref ve haysiyet, ad, resim, özel hayat, kişisel veriler özgürlükler gibi değerler üzerindeki haklar*” olarak ettiği kabul edilmektedir. (Tandoğan,1963:12; Kılıçoğlu, 2016: 3; Özsunay,1977:97; Helvacı, 2001; Hatemi, 2020:66; Oğuzman vd., 2020:78; İşgüzar, 1990:857; Dural ve Ögüz, 2020: 149; Erman, 2020: 159; Helvacı, 2017: 103.) Kişilik hakkı, daha geniş bir alanı kapsayacak şekilde “*yaşama, bedensel ve ruhsal bütünlüğe, cinsel dokunulmazlığa, sağlığa, onura, saygınlığa, özel yaşamın gizliliğine, özgürlüklere, söze, resme, sese, isme ve sınırlı biçimde sayılamayacak insani, bireysel kişisel değerlere ilişkin hak olarak kişinin toplum içindeki saygınlığını ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini temin eden değerlerin tümü üzerindeki hak*” olarak da tanımlanmıştır. (Serozan, 2018: 446; Dural ve Ögüz, 2020: 149)

B. Kişilik Hakkı Değerleri

Türk Medeni Kanun’unda kişilik hakkının tanımı yapılmadığı gibi kişilik hakkına dahil olan değerler de tek tek sayılıp belirlenmemiş, bir başka deyimle hakkın içeriği kanun koyucu tarafından açık ve kesin olarak ortaya konulmamıştır. Teknolojinin ilerlemesi, günün gerekleri nedeniyle kişilik değerlerinde hızlı değişme de olabileceğinden hakkın içeriği hususunda sınırlama olmaması son derece yerindedir. Örneğin kanun koyucunun kanunu yaptığı sırada bir kişinin resminin elektronik ortamda milyonlarca kişiye ulaşarak ihlal edilmesini hayal etmesi, düzenlemesi de beklenmemelidir. Kişilik hakkı doktrinde fiziki kişilik değerleri, duygusal kişilik değerleri, sosyal kişilik değerleri ve ekonomik kişilik değeri olarak dört başlık altında da ele alınmaktadır. (Ayan ve Ayan, 2020: 116 vd.) Bu sınıflamadan ayrılarak kişilik hakkına dahil değerler hakkında aşağıda genel olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Yaşama Hakkı

Kişinin en önemli maddi –bedensel- değeri “yaşamı”dır. Bu sebeple de TMK. m. 23’te, Kişinin kendisi yaşam hakkından vazgeçemeyeceği gibi başkalarının da bu hakka saygı göstermesini isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Nitekim ötenaziye kanun koyucunun izin vermemesi de “yaşama hakkını” korumasından kaynaklanmaktadır. Kişinin hürriyetlerinden vazgeçemeyeceği ve onları hukuka ve ahlaka aykırı sınırlayamayacağı da TMK. 23 hükmü ile düzenlenmiş olup, din, vicdan, düşünce, hak arama hürriyeti de kişilik hakkına dahil değerlerdir.

2. Beden Bütünlüğü

Kişinin bedenini oluşturan her bir uzvu ve organın saldırıya uğraması beden bütünlüğünün ihlalini oluşturur. Kişi beden bütünlüğü üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Hukuka uygunluk hallerinin bulunmaması halinde beden bütünlüğünün ihlali hukuka uygundur. Organ nakli, ceset üzerinde bilimsel amaçlı çalışma yapılması da bu başlık altında ele alınır.

3. İsim

Kişiyi başkalarından ayırt etmeye yarayan, kişinin bir aileye aidiyetini ifade eden ya da kısaltılmış, üçüncü kişiler tarafından yakıştırılmış “*isim*” TMK. m. 24’ten ayrı olarak TMK. m. 26 vd. maddelerinde düzenlemiştir. Yine elektronik posta adresleri de isim olarak kişilik hakkına dahil değerlerden kabul edilir. (Helvacı, 2017: 75) Kişilik hakkına dahil değerlerden “*isim*” TMK. 26 ve 27. maddelerinde ayrıca düzenlenmiştir. 26. maddede ismin gasp edilmesi ve ihtilafa sebebiyet vermesi durumunda korunması özel olarak düzenlenirken, ismin şeref ve haysiyete aykırı kullanımı, değiştirilmesi, başka anlamlara sokulması gibi haller 24 ve 25. Madde çerçevesinde korunabilir. (Serozan, 2018: 467)

4. Şeref ve haysiyet

Kişilik hakkı uygulamada çoğunlukla “*şeref ve haysiyet*” değerinin ihlali yoluyla karşımıza çıkmaktadır. Şeref ve haysiyet eleştiri, hakaret, eksik, yanlış hatta doğru iddialarla dahi saldırıya uğrayabilir (Helvacı, 2017: 130). Şeref, kişinin bulunduğu sosyal çevrede saygı görmesini sağlayan niteliklerin tümünü ifade ederken, haysiyet ise sosyal çevresinde saygı görmesini sağlayan, onun toplumsal imajı, mesleki saygınlığı, sanatsal kişiliği, politik duruşu veya diğer insanlarla kurduğu ilişkiler olarak tanımlanabilir (Serozan, 2018: 463; İşgüzar,1990: 857; Kılıçoğlu, 2016:2).

Esasen özel ya da gizli hayata ilişkin olmamak kaydıyla doğru olayların ileri sürülmesi hukuka uygundur. Ne var ki karşı tarafta yanlış izlenimler uyandırır ya da ileri sürülmesinde hukuki yarar bulunmaz ise fiil hukuka aykırı hale gelir. Yalan yanlış suçlamalar, iftira, dedikodu, hakaret, küfür gibi fiillerin yöneltildiği kişi belirlenebilir ise her hâlükârda hukuka aykırı olup, kişilik hakkının ihlalini oluşturur.

Şeref ve haysiyet, kişiye toplum tarafından verilen değerlerin toplamıdır. Bir başka ifadeyle, toplum tarafından değerlendirilmelere tabi tutulan kişiler hakkında değer yargısı oluşur. Bu aynı zamanda

kişinin, toplum içinde sahip olduğu itibar ve saygınlığı da gösteren objektif bir değer yargısıdır. (Kılıçoğlu, 2016: 85) Nitekim Yargıtay'ın bir kararında da “*Şeref ve haysiyetin, toplumun gerekli saydığı ahlaki nitelik ve kriterlere sahip olması nedeniyle kişiye verilen değer yarguları*” olduğu belirtilmiştir. Aynı kararda; herkesin içinde yaşadığı toplumda ve ilişkiler kurduğu çevrelerde kişisel bir onuru, şerefi ve saygınlığının mevcut olduğu ifade edilmiştir. (Yar. HGK. 28.03.2001 t. E.201/2-276, K. 2001/289) Şeref ve haysiyete saldırının gerçekleşmiş sayılması için bu fiile maruz kalan kişinin isminin belirtilmiş olması şart değildir. Tecavüzün, üçüncü kişiler tarafından kime yöneldiğinin herhangi bir şekilde anlaşılır olması yeterlidir. (Helvacı, 2001: 123)

5. Resim ve Ses

Kişilik hakkına dahil değerlerden resim, kişinin fotoğrafı veyahut film, televizyon gibi görsel medyada görünmesi, resmedilmesi ya da karikatürünün çizilmesi olarak kabul edilmektedir. (Oğuzman vd. 135) . Kişinin resminin her ne şekilde olursa olsun izinsiz olarak yayınlanması, hukuka uygunluk sebepleri bulunmadıkça hukuka aykırıdır. Zira resmin izinsiz yayınlanması emredici nitelikte bir kuralla yasaklanmıştır. Ancak bu durum kişinin hiçbir zaman rızası dışı resminin çekilemeyeceği biçiminde algılanmamalıdır.

Resim üzerinde kişilik hakkı 1951 tarihli yürürlükte bulunan 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun'unda özel olarak düzenlenmiştir. Bu kanunun 86. Maddesinde toplum hayatının gereği, toplumun haber alma ihtiyacı gibi hallerde resmin izinsiz yayınlanabileceğini kabul edilmiştir. Aynı hükme göre; devletin siyasi ve sosyal hayatında rol oynayan kimselerin resimleri, yine kişilerin katıldıkları resmi geçit, resmi tören veya genel toplantıları gösteren resimlerde izin alınmasına gerek yoktur. Ancak bu yayın da amaca uygun olarak yapılmalı, haber verme dışında ticari bir amaçla kullanılması halinde kişilik haklarına saldırı olarak kabul edilmelidir. Resmin hukuka uygun kullanımının da sınırı diğer tüm haklar da olduğu üzere MK. 2'deki dürüstlük kuralı oluşturur. Yargıtay HGK. 1990/275 E., 1990/459 K. No'lu kararında da bir kişinin rastlantı sonucu ayrıntı olarak içinde bulunduğu bir fotoğrafın bir sergide veya sanatla ilgili yayınlarda umuma arz edilmesi halinde resmi kullanılan tarafından izin alınmadığının ileri sürülmesinin “ *hakkın kötüye kullanılması*” şeklinde nitelendirilebileceğini; ancak kişinin dış görünümünün ayrıntı olarak yer alsa bile bulunduğu fotoğrafın ticari amaçlarla veya reklam yoluyla kamuya sunulmasında izin alınmasının zorunlu olduğunu benimsemiştir. Yine yayının amaç dışı kullanılması Yargıtay kararlarında “*saldırı*” olarak kabul edilmiştir. (Örneğin; Yar. HGK. 19.09.2012 t. 2012/392 E. 593 K. Sayılı Karar)

Kişilik değerlerinden bir diğeri de “ses” tir. Kişinin rızası dışında sesinin kayda alınması, bu kayıtların yayınlanması, değiştirilmesi, yok edilmesi kural olarak kişilik hakkına saldırı olarak değerlendirilir.

6. Özel hayat

Kişilik değerlerinden kabul edilen özel hayat, kişinin bizzat kendisinin ancak çok yakınlarınca bilinen alanı, aile hayatı, konutu ve haberleşmesi yoluyla hem başkalarından gizlenen hem de bağımsız tercihler yapıp, kararlar almak suretiyle üzerinde tasarrufta bulunulabilen bir alanı ifade etmektedir. (Özsunay, 1982: 131) Özel hayat, başkaları tarafından öğrenilmenin bilinmenin, sızmanın, ifşanın ve saklamanın sınırı olarak kabul edilmiştir. Kişinin gizlice evine girme, eşyalarını karıştırma, mektup ve diğer belgeleri açma, konuşmaları dinleme yanında gelişen teknoloji ile beraber elektronik ve teknik aletlerle dinleme, gözetleme yapılması özel hayata saldırı olarak kabul edilmektedir.

II. TÜRK HUKUKUNDA KİŞİLİK HAKKININ KORUNMASI

A. Genel Olarak

Kişilik hakkının korunmasına ilişkin Medeni Kanun'un 23, 24 ve 25. Maddeleri ve Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi genel nitelikteki düzenlemelerdir. Bu hükümler dışında bazı özel düzenlemeler de bulunmaktadır. Bunlara Medeni Kanununun 26,27,121,174 ve Borçlar Kanununun 45,46,47,48. maddeleri, Türk Ticaret Kanununun 56. Maddesi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 14-19,70-71,ve 80-83. maddeleri örnek gösterilebilir. Medenî Kanunun 23 ve 24. maddeleri gereğince kişilik hakkının “*hukukî işleme kişinin kendine karşı korunması*” ve “*üçüncü kişilerin saldırılarına- dışa karşı koruma*” ayrımı yapılmaktadır. Bu ayrıma uygun olarak konu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

B. Kişiliğin İçerisi Karşı Korunması

Türk Medeni Kanunu 23. maddesinde kişinin hak ve fiil ehliyetlerinden, özgürlüklerinden kısmen de olsa vazgeçemeyeceği, hukuka ve ahlaka aykırı olarak da sınırlandıramayacağını düzenlemiştir. Burada kişinin rızası ile yaptığı hukuki işlemlerin sınırları çizilmiş, kişilik haklarını aşırı derecede kısıtlayan anlaşmaların hükümsüz olduğu belirtilmiştir. Yine bu madde ile kişi belli hakların süjesi olmaktan vazgeçemediği gibi, kendi fiilleri ile hak kazanma ve borç altına girmekten de feragat edemez. Bu madde hükmü gözetildiğinde kişinin kişilik haklarından tamamen feragat etmesi, bu feragatı içeren sözleşmeler yapması mümkün değildir.

C. Kişiliğin Dışarıya Karşı Korunması

Kişilik hakkı çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından saldırıya uğrar. Türk- İsviçre özel hukuk sisteminde kişilik hakkı genel bir koruma hükmü ile dıştan gelecek saldırılara karşı korunmuştur. Kişilik hakkına 3. Kişiler tarafından saldırının bir açıklama ya da hareketle gerçekleşebilmesi için açıklama ya da eylemin belli kişi veya kişileri hedef alması gerekir. Kişinin doğrudan adı veya görüntüsü belirtilmesi şart değildir. Kişinin kendi sosyal çevresinin onu teşhis edebilmesi saldırının “eylem” şartını sağlamak için yeterlidir.

D. Kişilik Haklarının İhlali Halinde Açılacak Davalar

Kişilik hakkının ihlali veya ihlal tehdidi altında bulunulması halinde TMK. m. 25/1’de düzenlenmiş bulunan “*saldırımı önleme, saldırımı durdurma, hukuka aykırılığın tespiti*” ile “*maddi tazminat, manevî tazminat ve kazancın iadesi davaları*” yoluyla hakkın korunması istenebilir.

Henüz mevcut olmamakla birlikte bir takım eylem ve belirtilerden çok yakın bir tarihte saldırının gerçekleşeceği veya saldırıya uğranılmış olup da bunun devam edeceği anlaşılıyor ise önleme davası açılır. Niteliği itibarıyla eda davası niteliğinde olan önleme davasında kusur aranmaz. Başlamış olan saldırının ortadan kaldırılması için açılacak dava ise saldırının durdurulması davasıdır. Kişilik haklarına yönelmiş ve halen devam etmekte olan saldırının varlığı gerekli olup şayet saldırı bitmiş veya henüz başlamamışsa durdurma davası açılamaz. Durdurma davası, özellikle kitap basımı, seri halde yapılan yayınlar, internet sitelerindeki saldırılar vb. açısından fayda sağlayacaktır. Saldırının kişilerin zihinlerinde süren kısmının ortadan kaldırılması ise ancak, kararın veya düzeltmenin yayınlanması ya da üçüncü kişilere duyurulması ile mümkün olacaktır. (Erman, 2020: 167; Helvacı, 2017: 160 vd; Dural ve Ögüz, 2020: 152 vd.)

Sona ermiş saldırının etkileri devam etmekte ise, saldırının hukuka aykırılığının tespiti istenebilir. Ancak doktrinde kabul edildiği, uygulamada da görüldüğü üzere saldırıda bulunulması halinde saldırının sona ermesi beklenmeksizin de tespit davası açılmaktadır. (Zevkliler vd. 1999: 529; Helvacı, 2017: 140; Oğuzman vd. 2020, 14) Tespit davası açabilmek için kişinin hukuki yararı bulunmalı, yani tespit davası ile istediği hukuki korumayı diğer dava çeşitlerinden biriyle sağlayamıyor olmalıdır. Bu durumda kişinin eda davası açma imkânı var ise, aynı konuda tespit davası açamaz. Zira her eda davasında, zaten eylemin hukuka aykırılığı tespit olunacaktır.

Kişilik haklarına saldırıda bulunulan kişi yukarıda bahsedilen davalar yanında Medeni Kanun’un 25. maddesi gereğince düzeltmenin veya kararın üçüncü kişilere bildirilmesini ya da yayınlanmasını isteyebilir. Kararın ilanı (yayınlanması) bağımsız bir dava olmadığından ancak diğer davalarla birlikte istenebilir. Hâkim re’sen bu kararı veremez. Böyle bir karar için talep gerekir. (Dural ve Ögüz, 2020: 159) İlan basın yolu ile olmak zorunda değildir. Örneğin afiş basılması şeklinde de olabilir. Ancak BK. 49. maddesi gereği kararın yayımlanmasına hükmedilirse muhakkak basın yolu ile olmak zorundadır. Zira manevî tazminatın türü olarak düzenlenen yayının basın yolu ile yapılacağı da açıkça düzenlenmiştir. Kararın yanı sıra, düzeltmenin de yayınlanıp bildirilebileceği hükmü mevzuatımıza girmiştir. Davacı kendi hazırladığı veya düzelttiği bir metnin yayınlanmasını hâkimden isteyebilir. Mahkemece düzeltme metni incelenerek hâkim onayı ile yayınlanır. Böylece üçüncü kişilerde oluşan yanlış değer yargıları davacının bu düzeltme metninin yayını ile ortadan kalkacaktır. (Dural ve Ögüz, 2020: 159; Helvacı, 2017: 161; Erman 2020: 171)

Kişiliğin korunması yollarından sonuncusu da “*Cevap ve düzeltme hakkı*”dır. Anayasa’nın 32. Maddesi ile kişinin kişilik haklarına saldırı niteliğinde yayın yapılmış, yayınlı kişinin şeref ve haysiyetine saldırılmış ya da yanlış bilgi verilmişse kişi aynı yolla kendini savunma hakkına sahiptir.

Böylece yayının zararlı sonuçları ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Anayasal bu hakkın kullanılması ise Basın Kanunu 14. Maddesinde düzenlenmiştir. Mahkemeye başvurmadan direkt olarak sorumlu kişiye başvurmayı gerektiren ve cevap ve düzeltme hakkı yayınlanmazsa mahkemeye başvuru imkânı tanıyan bir düzenleme içermektedir (Erman 2020: 171).

III – KİŞİLİK HAKLARININ ÖLÜM SONRASI KORUNACAĞINA DAİR BGH, Urt. V. 20.3.1968, I ZR 44/46 NO’LU KARARI

A. Karar Hakkında Genel Bilgi

“*Postmortaler Persönlichkeitsschutz*” olarak adlandırılabilir BGH, Urt. V. 20.3.1968, I ZR 44/46 No’lu Karar (BGHZ 50/133, BVerfG NJW1971, 1645) Alman Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru konusu olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu karar, ölüm sonrası kişilik haklarının korunmasına ilişkin menfaat dengesini ele alan yüksek mahkemece verilen ilk karar olarak uzun zaman emsal karar niteliğinde olmuştur.

Karara konu teşkil eden “Mephisto” isimli romanın yazarı Klaus Mann, 1933 yılında Nazi rejiminden Amsterdam’a kaçmış ve 3 yıl sonra bu romanı yayımlamıştır. Dönemin Nazi rejimine tepki niteliğinde olan romanda her ne kadar karakterlerin birer hayal ürünü olduğu belirtilmişse de bu şahısların gerçek hayattakilerle benzerliği aşikardır. “Kişilik hakkının ihlali” gerekçesiyle davacı olan ise hem oyuncu hem de tiyatro yönetmeni olan Gustav Gründgens’in evlatlığıdır. Uyuşmazlık roman kahramanı olan Höfgen’in gerçek hayattaki Gründgens ile benzerliğinden doğmaktadır. Roman kahramanı olan “Hendrik Höfgen” etik değerleri hiçe sayarak, Hitler yönetimine karşı olmasına rağmen, kariyer edinmeye çalışan bir karakterdir. Yazar, roman kahramanı Höfgen’i gerçek hayatta oynadığı oyunlardan karakterine, fiziksel özellikleri ve bulunduğu devlet makamlarına kadar tasvir etmiş ve sırf kariyer elde etmek uğruna etik değerlere aykırı hareket ederek Hitler yönetimiyle iş birliği yapmasını eleştirel bir tutumla romana aktarmıştır. Gründgens 7 Kasım 1963 tarihinde ölmüştür. Gründgens’in oğlu ise romanı okuyan herkesin aklına ilk olarak babasının geleceğini, bunun yanı sıra romanda çok fazla incitici, yanlış tasvir edilen hususların bulunduğu iddiasıyla 1963 yılında romanın yayım, basım, dağıtımının Anakanun’ya aykırı olduğunu ve kişilik haklarının ihlale uğradığını öne sürmüştür.

İstinaf mahkemesi davacının talebini yerinde bularak yayının basılmamasına ve kişilik haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir. Temyiz başvurusunda bulunan yayınevi bu karara karşı Alman Anakanun Mahkemesi’ne de başvurmuş, ancak sonuç değişmemiştir. Alman Federal Mahkemesi de söz konusu romanın yayınlanması ve dağıtılmasının hukuka aykırı bir şekilde kişilik hakları ihlali teşkil ettiğine kanaat getirilmiştir.

B. Alman Federal Mahkemesi'nin (*Bundesgerichtshof*) Kişilik Hakkına Saldırının Varlığına Dair Gerekçeleri

Davacının, ölen babasının kişilik hakkının ihlal edildiğine dair Alman Federal Mahkemesi'nin esas bakımından değerlendirmesi şöyledir:

1. İstinaf mahkemesinin hatasız ve isabetli olarak tespit ettiği gibi, burada yazar Klaus Mann romanının baş karakterini hiç şüphesiz Gründgens'den esinlenerek yaratmıştır. Gerçek hayatta yaşanmış olan olayların roman içerisinde yeterince yabancılaştırılmamış olduğu görülmektedir. Aksine baş karakterin yaşadıkları, dış görünüşünün tasviri, kariyeri ve hayatında yaşadığı olaylar bakımından açıkça Gründgens'i ifade etmektedir. Tabii ki genç okuyucular yaşanan olaylara tanıklık etmedikleri için Gründgens'i tanımayabilir ve romanı yirmili ve otuzlu yılların tiyatro camiasının genel bir eleştirisi olarak algılayabilirler, Ancak belli bir yaşın üzerinde ve bu romanın asıl hedef kitlesi olan kesim hiç şüphesiz burada bahsedilen kişinin Gründgens olduğunu anlayacaktır. İşte böyle bir okur, romanda gerçek hayatta yaşanan olayların yanı sıra pek çok hayal ürünü ve olumsuz olayla da karşılaştığında, hangisinin gerçek ve hangisinin düzmece olduğunu ayırt edemeyecek, baş karakter ve dolayısıyla Gründgens hakkında gerçekte olduğundan çok daha olumsuz bir yargıya varacaktır.

2. İstinaf mahkemesi ayrıca bu romanın baş karakterinde Gründgens'i gören okuyucular için, son derece olumsuz, gerçek hayata nazaran çarpıtılmış ve hakaret edici nitelikte bir karakter resmedildiğini tespit etmiştir. Bu eser adeta roman şeklinde bir hakaret yazısıdır. Özellikle baş karakterin tamamen hayal ürünü olan bir zenci dansçı ile yaşadığı mazoşist cinsel ilişki onu ahlaksız bir adam olarak göstermektedir. Kendisinden son derece başarılı bir tiyatro oyuncusu olarak bahsedilmekte, Mephisto (şeytan) rolünü çok başarılı bir şekilde oynadığı, çünkü kendinin de gerçek hayatta bir Mephisto (şeytan) olduğu belirtilmiştir. Kendi kişisel çıkarları uğruna Nazilere yanaştığı, evliliğinde fiziksel olarak başarısız olduğu ve daha pek çok sözlü hakaret ifade edilmektedir. Davacı burada yazılan her şeyin Gründgens'in gerçek hayatı ve gerçek karakteri olduğunu iddia ve ispat etmemiştir. Tarihi açıdan bir gerçektir ki, Gründgens –romanda yazılanın aksine – Göring'in (Hitler'in baş yardımcısı) 43. yaş gününde orada bulunmamış ve romanda ifade edildiği gibi bir konuşma yapmamıştır. Klaus Mann kendi çapında Gründgens'in kişisel çıkarları uğruna Nazilerle işbirliği yaptığına inandıysa da, Gründgens Yahudi asıllı oyunculara yardımcı olmak ve onları ülkeden kaçırmak uğruna pek çok defa kendi hayatını tehlikeye atmıştır. Sonuç olarak İstinaf mahkemesi yazarın romanda gerçeklere aykırı bir şekilde, ancak kurmaca olayları gerçekmiş gibi yansıtarak, karalayıcı ve onur kırıcı bir eser meydana getirdiğini, bu içerik sebebiyle de ne ifade özgürlüğü ne de sanat özgürlüğü kapsamında korunamayacağına hükmetmiş, davacının kitabın basılmasının engellemesi talebini §§ 1004, 823 BGB ile Alman Anayasası Grundgesetz (GG) m. 1 ve uyarınca haklı bulmuştur.

3. Bu gerekçeli istinaf kararına karşı çıkan Yayınevinin temyiz talebi de haksız bulunmuştur. Temyiz mahkemesi kararını şu şekilde gerekçelendirmiştir: İnsan onurunun dokunulmazlığı GG. m. 1 ve 2 ile

§ 823 Prg. 1 BGB. uyarınca koruma altında olan hukuki değerlerden biridir. Pek tabii insan onurunun dokunulmazlığı ilkesi de diğer kişilerin Anayasadan kaynaklanan meşru hak ve özgürlükleri ile hukuka uygun bir şekilde kısıtlanabilir. Hatta insan onurunun dokunulmazlığı hakkının içeriğini tanımlarken bile bunun Anayasanın öngördüğü diğer hak ve özgürlüklerin çizdikleri çerçeveye uygun bir oranla yapılması gerekir. Zira hiçbir hak sınırsız değildir. Bu bağlamda kısıtlayıcı olabilecek en temel hak ve özgürlüklerden biri de düşünce ve ifade özgürlüğüdür (GG. m.5 I). Düşünce ve ifade özgürlüğü özellikle Gründgens gibi tanınmış ve topluma mal olmuş kişilere karşı daha da etkin bir şekilde kullanılabilir (BGHZ 36, 77 – Waffenhaendler; BGH NJW 1964, 1471 – Sittenrichter). Bu kişiler şöhretleri ile kendi davranış ve yaşantılarını toplumun gözü önünde yaşamayı tercih etmiş kişilerdir. Dava konusu olayda ifade özgürlüğü sadece 1933 yılının tiyatro camiasının şartlarını eleştirmeyi değil, bunun ötesinde Gründgens'in karakter özelliklerini de Hitler diktesinin karşıtı olan birisinin gözünden değerlendirmeyi ve eleştirmeyi de kapsamaktadır. Ancak burada yazar Klaus Mann eleştiri hakkının sınırlarını aşarak, hayal ürünü olaylar ve ilişkiler uydurmuştur. Bunlar gerçeklerle bir arada, sanki gerçekten yaşanmışçasına anlatılmıştır. Bu bağlamda özellikle siyahi dansçı kız ile Gründgens arasında yaşanmış gibi anlatılan sapkın ilişkinin düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Romanda, dansçı kız ilişkilerini ifşa etmek istediğinde, baş karakter onun kanun dışı bir şekilde Gestapo tarafından tutuklanıp sınır dışı edilmesini sağlamıştır. Bunun ötesinde romanda, Nazi rejiminin üst düzey yetkilileriyle Gründgens'in hayatında var olmadığı ispat edilmiş yakın ilişkiler uydurulmuş, bu bağlamda baş karakter kendi menfaatlerini korumak uğruna rejimin işlediği suçlara yataklık eden bir kişi olarak tanıtılmıştır. Oysa, bir kimsenin kişiliğini, yaşam tarzını ve yaptıklarını eleştirme hakkı, o kişinin tamamen hayal ürünü ve gerçeklikten uzak, uydurulmuş ve onur kırıcı davranışlar ile donatılarak kötülenmesini kapsamamaktadır. İfade özgürlüğünün sınırı karşı tarafının onurunu zedelemeyecek şekilde çizilmiştir. Hakaret ve iftira ifade özgürlüğü tarafından korunmaz.

c) Gerçeklerin bu derece çarpıtılarak yine de okura gerçekmiş algısı ile sunulması GG. m. 5/III'te düzenlenmiş olan sanat özgürlüğü kapsamında da korunamaz. Pek tabii buradaki eser bu düzenleme kapsamında değerlendirilmesi gereken bir sanat eseridir ki, bu husus ilk derece ve istinaf mahkemeleri tarafından da isabetli bir şekilde tespit edilmiştir. Bu özgürlük ve benzer şekilde bilim özgürlüğü de yalnızca devlete erkine karşı koruma sağlayan bir kamu hukuku kuralı değildir. Bu özgürlükler daha ziyade medeni hukukun genel ilkeleri bağlamında özel kişiler arasında da koruma etkisi gösterebilirler (yatay etki). Zira sanat özgürlüğü hakkı da anayasa koyucu tarafından kişinin en temel ifade özgürlüklerinden birisi olarak etkin bir koruma altında alınmıştır. Özellikle bir sanat eseri olabilecek nitelikte olan ifade biçimleri, bu eşige ulaşamayan, tabir caizse 'basit' düşünce ifadelerine nazaran daha da geniş bir koruma hakkına sahiptirler. Bu bağlamda bir roman pek tabii hayal ürünü unsurlar içerebilir, gerçek hayatta var olan bir kişinin hayatından da esinlenebilir. Ancak bu durumda bu kişinin hayatının gerçeğe uygun bir aktarımı olduğunu iddia etmemeli, hayal ürünü unsurlar da içerdiğini okuyucuya açıkça bildirmelidir. Ancak sanat özgürlüğü hakkı diğer anayasal hakların

üzerinde yer alan, onlardan üstün görülebilecek izole bir hak değildir. Diğer anayasal haklar ile uyum içinde yorumlanmalıdır. Özellikle GG. m. 2’de ifade edilen kişilik haklarına karşı yapılan orantısız bir saldırının gerekçesi olamaz. Mevcut durumda olduğu gibi bir yazar, eserini meydana getirirken açıkça anlaşılabilir şekilde gerçek bir kişiden esinleniyor ve onun hayatını hayal ürünü unsurlarla tamamen olumsuz, sapkın ve ahlaktan yoksun bir biçimde tasvir ederek o kişi hakkında onursuz bir karakter çiziyor ise, ya bu kişiyi okuyucu tarafından tanınmayacak kadar değiştirerek yabancılaştırılmalı, ya da hikâyenin hayal ürünü unsurlar içerdiğini açıkça belirtmelidir. Dava konusu olan roman bu koşulları sağlamamaktadır. Hatta Gründgens’in gerçek hayattaki icraatlarının ve karakterinin romanda tasvir edildiğinden oldukça farklı olduğu, yaptıklarına bakılarak onun romanda ifade edildiği gibi çıkarıcı ve vicdansız olmadığı taraflar arasında tartışmasıdır. Burada hayal ürünü olarak eklenen unsurların gerçek hayatta yaşanmış izlenimi uyandıracak şekilde yansıtılması bu nedenle sanat özgürlüğü hakkının sınırlarını ihlal etmektedir.

C. Alman Federal Mahkemesi Kararının Hukuki Temelleri

Alman Federal Mahkemesi söz konusu kararda davacının, merhum babasının kişilik haklarının saldırıya uğradığı yönündeki iddiasını kabul eden kararı onamıştır. Kararının hukuki temellerini ise şu şekilde açıklamıştır: Kural olarak devredilemez nitelikte olan kişilik hakları kişinin ölümüyle sona erer. Zira bu hakların taşıyıcısı ölmüştür. Yine de hukuk düzeni, ölümden sonra da devam eden bir kişilik hakkı koruması tanımaktadır. Merhumun nasıl defnedilmek istediğine dair vasiyetname bırakmasının bağlayıcı olduğu, mezarının muhafaza edilmesi, mezarlık etrafında eğlence yapılamaması, ölen kişinin anısına hakaretin suç teşkil etmesi, yeni delil ortaya çıkması halinde sanık ölmüşse dahi yargılamanın yeniden yapılması kişilik hakkı korumasının ölüm sonrasında da devamını göstermektedir.

Sanatçının ölümünden sonra da eseri üzerindeki fikri hakkının korunması amacıyla ortaya çıkan talepleri merhumun mirasçısı olan davacının taraf olarak takip edebileceği BGH. tarafından kabul edilmiştir. BGH’ nın daha önce , “günlüklerin yayınlanmasında” tespit ettiği gibi, günlük yazarının yazılanlar bağlamındaki korunma hakkı ölümünden sonra da devam etmektedir. Bu husus, genel kişilik hakları için de geçerlidir. Zira kişilik haklarının ölümden sonra korunmaya değer unsurları, ölüm ile sona eren kişiliğin varlığının ötesinde de etkilerini sürdürmektedir. Bu görüş, yargıda ve literatürde büyük ölçüde desteklemiştir. (BGHZ 15, 249- 259 Cosima Wagner; LG München Ufita 20, 230- von Witzleben; Koebel, NJW 58, 936; Nipperday Ufita 30,1,20; Hubmann, Das Persönlichkeitsrech, 1953:245 f sowie in der Anmerkung zu dem Angefochtenen Urteil aaO; Staudinger/Coing BGB, 11. Aufl. , Vorbem. 24 vor 1, vgl. Auch Anm. 151 zu §1922; von Gamm, NJW 1955, 1826; zurückhaltend Bußmann, Gutachten zum 42. Juristentag, 1957: 62). Ancak çalışma konumuz ölüm sonrası eser üzerindeki fikri hakkın korunması olmadığından yalnızca kararın kişilik hakkının “ölüm sonrası” korunmasına ilişkin kısmı önem arz etmektedir.

Şeref ve haysiyetin korunması kişinin ölümü ile birlikte ciddi bir kısıtlamaya uğrar. Bu hususta açıkça düzenleme yapılan Alman Ceza Kanunu Art. 185- 187 ve 189 da bu yöndedir. Zira aktif olarak eylemde bulunan bir kişinin varlığını gerektiren tüm etkiler sona erer. Buna ilaveten kişilik haklarının korunması esnasında 3. Kişilerin hakları ile kefeye konulduğunda, hakkı ihlal edilen öldüğü için elem, acı, ıstırap takdir edilemez. Aynı sebepten de örneğin, özel hayata ilişkin detayların teşhiri hususunda kişilik haklarının zedelenip zedelenmediği, söz konusu ilgili kişinin hayatta olup olmadığına göre farklı bir kıstasla değerlendirilir. Ancak yine de ölen kişinin, geride yalnızca maddi varlıklar bırakmadığı, manevi varlığının da ölümünden sonra devam ettiği ve zedelenebilir olduğu hukuk camiasında genel olarak kabul görmektedir.

Saldırıya uğrayan manevi varlığın tam olarak nelerden oluştuğu ve onun zarar görmesinden ortaya çıkacak taleplerin neler olabileceğinin tamamlayıcı olarak tespit edilmek zorunda olmadığı kararda ifade edilmiştir. Zira burada hukuka aykırı bulunan “*genel hayat biçiminin vahim bir şekilde yanlış yansıtılması*”dır. Dolayısıyla buradaki manevi haklar devam ediyor olmasına rağmen bu bağlamda kişilik haklarının, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar olarak devredilemez ve mirasçılara intikal edemez olması bu durumu değiştirmez. Zira kanun koyucu, belli hukuki değerleri korumak adına, bu değerleri taşıyan kişinin sağ olup olmadığına bakılmaksızın bir takım yasaklar getirebilir. Ve bu bağlamda yasaklanan hakları ileri sürme yetkisini de bu haklara sahip olan kişiden başka bir kişiye verilebilir. Hukuk düzeni bu yönde pek çok örnek öngörmektedir. Örneğin; ölmüş bir kişinin resminin yayınlanması ve dağıtılması yakınlarının onayına bağlı olması. Bu hüküm ile sadece ölen kişinin onurunun korunmadığı daha ziyade ölenin maneviyatının devam ettiği de tartışmasıdır. Strafprozeßordnung (<https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>) ile benimsenmiş iade-i itibar ilkesi, 1949’da yürürlüğe giren Alman Anayasadan önce yürürlüğe konulmuş iken, 1949 tarihli Alman Anayasası da “*insan onurunu koruma*” yolunda oldukça ilerlemiştir. Zira Alman Anayasası 1. maddesinde insan onurunun dokunulmaz olduğunu, 2. maddesinde ise kişilik haklarının önemini vurgulamış ve bu hakların dokunulmazlığının ölümle birlikte sona ereceğine dair bir ifade içermemektedir.

Anayasada bilinçli bir şekilde insan onurunu yaşam süresi ile kısıtlamaksızın, koruma altına alan kanun koyucunun Medeni Kanun’da da böyle bir kısıtlamaya gitmediği görülmektedir. Aksine ölümden sonra koruma altına alınmış olan şeref ve haysiyetin yeterli derecede korunmaması Anayasaya aykırılık teşkil edecektir. Yüksek Mahkeme’ye göre insan onuru ve kişilik haklarının yaşadığı süre içinde layıkıyla gerçekleştirilebilmesi ancak kişinin ölümünden sonra da hayatının kabaca ve onur kırıcı bir şekilde çarpıtılmasının engelleneceğine güven duymasıyla karşılanabilir.

Davalı yayınevi, kişilik haklarının ölümden sonra devam etmiş ve mirasçılar tarafından ileri sürülebilir olmuş olsa dahi, en azından bu hakları yargı önünde savunma kararının kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğunu ve bu nedenle devredilemeyeceğini savunmuştur. Bir başka deyişle, mirasçılar ancak merhum kişi hayatta iken onlara bu konuda yetki verdi ise –ve ancak bu yetkinin verildiği

ölçüde- ilgili hukuki adımları atabilirler. Örneğin, burada olduğu gibi kitabın dağıtımını engelleyebilirler. Yüksek mahkeme bu savunma karşısında, merhum Gründgen'in bu yetkiyi mirasçısına zaten verdiğini, ancak vermemiş olsaydı dahi davacının bu görüşüne katılmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kararda “şayet bu görüş isabetli olsaydı, o zaman ölümden sonra onur kırıcı saldırılara karşı hukuki savunmanın mümkün olup olmayacağı tamamen tesadüfi olacak, örneğin ; saldırı ölümden kısa süre önce gerçekleşirse mümkün, kısa süre sonra gerçekleşirse mümkün olmayacaktır. Davacının ileri sürdüğünün aksine, “*hukukun güvenilirliği ilkesi*” de merhum kişinin haklarının, özel bir yetkilendirme olmasa dahi, üçüncü kişiler tarafından ileri sürülmesine mani değildir. Burada kişisel haklar söz konusu olduğu için hak sahibi tarafından yetkilendirilen kişi de dava açma yetkisine de sahiptir. Ancak kanunda açıkça belirlenmiş durumlar ve bunlara kıyas yoluyla eşdeğer kabul edilebilecek kanun koyucu tarafından düzenlenmemiş benzer durumlarda merhum kişinin yakınlarının da dava açma yetkisine sahip olmaları söz konusu olabilir. Keza zaten çoğunlukla kişilik haklarına yapılan hakaret onları da rencide etmiş olacaktır. Böyle bir durumda, merhumun yakınları/mirasçıları dışında bir kişiye yetki verilmiş ise, birden fazla kişinin dava açma yetkisi olabilir. Yine de her davacının talebini geçerli bir hukuki gerekçeye dayandırması gerekeceğinden, hukukun güvenilirliğini sarsacak derecede fazla kişinin dava açabilmesi söz konusu olmayacaktır. Buradaki davada bu sorunun ayrıca tartışılmasına lüzum da yoktur. Zira merhum Gründgen tarafından haklarını savunmakla yetkilendirilen kişi aynı zamanda evlatlık oğlu olan tek mirasçısıdır.

Yüksek mahkeme kararında, kişilik haklarının dokunulmazlığının kişi hayatta iken tam anlamıyla yaşanabilmesi ve anlam kazanabilmesi için, kişinin o öldükten sonra da kendi onuruna karşı yapılacak kabaca saldırılara karşı korunacağı inancını taşıyabilmesi ve bu beklentiye sahip olabilmesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Aksi takdirde kişinin onurlu bir hayat sürdürmek için harcayacağı çabanın da anlamı kalmayacağı vurgulanmıştır.

Ölüm sonrası hakların ileri sürülmesi belli durumlarda belirli bir hak düşürücü süreye tabi tutulmuştur. Örneğin telif haklarını düzenleyen kanunun 22. ve 83. maddelerinde ölüm sonrası telifle ilişkin hakların ileri sürülebilmesi bakımından süre öngörülmüştür (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg Kunst UrhG Art. 22- UrhG Art. 83)). Ancak böyle bir sürenin açıkça düzenlenmemiş olduğu durumlarda da, ölüm sonrası kişilik haklarının ileri sürülmesi çeşitli şekillerde sınırlandırılmıştır. Öncelikle bu hakları yalnızca merhumun kendisinden sonra hayatta kalan yakınları ileri sürebileceklerdir. Ayrıca bu korumanın sağlanması, yani ölüm sonrası kişilik haklarının zedelendiği gerekçesi ile bir hüküm verilebilmesi için, yeterli derece “*hukuki koruma ihtiyacı*” tespit edilmelidir. Bu ihtiyaç ise, merhumun ölümü üzerinden ne kadar çok zaman geçerse o kadar zayıflayacaktır. Kural olarak, bir kişinin ölümü ne kadar uzak geçmişte kalırsa, o kişinin ölüm sonrası korunacak kişilik hakları da bir o kadar azalacak, karşı tarafın ise tarihi bilgileri aktarırken hata yapma ihtimali artacaktır. Ancak burada ölüm olayı henüz gerçekleşmiş ve ölümden hemen sonra ortaya çıkan bu tehdide karşı yasal mirasçının dava açma yetkisine sahip olduğu açıktır.

IV- TÜRK HUKUKUNDA POSTMORTEM /ÖLÜMDEN SONRA DEVAM EDEN KİŞİLİK HAKKININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Kişiliğin Sona Ermesi

Kişiliğin ölümle sona ereceği Medeni Kanun’umuzda da mehzaz İsviçre Kanun’unda da açıkça kabul edilmiştir. TMK. 28/1, Art. 31 Abs. 1 ZGB gereği ölümle kişi hak sahibi olmaktan çıkar. Kişiye bağlı haklar sona erer. Başka bir deyişle kişinin yaşamına bağlı olan bedensel, meslekî ve ekonomik değerleri üzerindeki haklar ortadan kalkar. Parayla ölçülebilen bu haklar, ölümünden sonra mirasçılarının intikal etse de bunlar kişilik hakkının kapsamı dışında kalan değerlerdir.

Kişiliğin sona ermesini ölüm olayına bağlı kılan Medenî Kanun, ölüm anını belirlemeye yönelik bir düzenleme içermemektedir. Doktrinde de bir sisteme bağlı kalınmaması daha doğru bulunmakta ve tıp bilimindeki gelişmelere bağlı olarak, ölüm belirtileri ortaya çıktıktan sonra, ölüme engel olmayı sağlayacak bütün çabaların denenmesine rağmen hastanın hayata dönemeyeceği kesinlikle belirlenmesi durumunda ölümün gerçekleşmiş olacağı kabul edilmektedir. (Arat, 2006; Özel 2002: 56; Zevkliler vd.,1999:502; Oğuzman vd.,1999:17 ;) Doktrinde aksi fikirde olan yazarlar olmasına rağmen (Akıncı, 1996:111) kanaatimce de , kanun koyucunun “ölüm anını tanımlamaktan kaçındığı” bunun nedeni ise yapılan tanımın çok kısa bir süre içinde bilimsel olarak anlamsızlaşacağına yönelik kanun koyucunun öngörüsüdür.

“Ölüm anı” özellikle organ naklinde belirleyici olduğundan, Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkındaki Kanun ve 01.02.2012 tarihli Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliğinde bir takım düzenlemeler bulunmaktadır. Söz konusu kanunun 2/1/2014 tarihli değiştirilmiş 11. Maddesi “*Bu Kanunun uygulanması ile ilgili olarak tıbbi ölümün gerçekleştiğine, biri nörolog veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verileceği*”ni düzenlemiştir. Yönetmelik Ek. 1 madde 1’de ise, beyin ölümü klinik bir tanı olup, tüm beyin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşümü olmayan kaybı olarak belirlenmiştir. Çalışma konumuz açısından ise yukarıda ifade ettiğimiz üzere “ölüme engel olmayı sağlayacak bütün çabaların denenmesine rağmen hastanın hayata dönemeyeceği kesinlikle belirlenmesi” durumunda ölümü gerçekleşmiş sayılmalıdır.

B. Ölüm Sonrası Kişilik Hakkı

Çalışma konumuza esas olan BGH. Kararı “ölüm sonrası kişilik hakları”nın varlığını kabul etmektedir. Nitekim bu kavram ölen kişinin mirasçıları ve yakınlarının, merhum kişinin isteklerine bağlı kalması sonucu doktrin ve yargı kararlarıyla gelişmiştir. Zira bu yolla ölen kişinin yakınlarına ölenin onurunu ve şerefini müdafaa etme hakkı verilmiş olacaktır. Yabancı literatürde ölüm sonrası kişilik hakkının korunacağı kabul edilirken hukukumuzda tartışmalar mevcuttur. Bu görüşler esas olarak iki ana başlık altında toplanmaktadır.

1. Ölümle Birlikte Kişilik Haklarının Sona Erdiğine Dair Görüş

Ölümle birlikte kişiliğin de sona ereceğini ileri süren yazarlar Medeni Kanun'un ilgili hükmünden hareket etmektedirler. TMK. 28'in lafzına bağlı kalan görüş sahipleri, kanunun kısa bir süre de olsa kişiliğin sürmesini kabul etmediğini ifade etmektedirler. İsviçre doktrinde (Knellwolf E., 1991:4; Bucher, A. 2009: N.472, Pedrazzani, M. ve Oberholzer, N. 1993: 178) "*Hatırayı Koruma Doktrini*" olarak ileri sürülen bu görüş insanın hak ehliyetini öldüğünde kaybettiği noktasından hareket etmektedir. Kişilik hakkına dahil değerlerden "*beden bütünlüğü*" varlığını "*ceset*" olarak sürdürdüğünü ileri sürmekte ve "*ölü*" artık insan topluluğunun bir üyesi olmadığından, hukuk düzeni de "*yaşayan*" lar için koruma getirdiğinden kişilik hakkına dahil değerlerden şeref, haysiyet, giz alanı gibi değerlerin korunması söz konusu olmaz. Bu sebeple "ölen kişi" değil, ölenin yakınlarının "ölene duyduğu saygı" korumanın kapsamını oluşturmaktadır. (Dural ve Ögüz 2020: 166; Zevkliler vd, 451; Özsunay: 212 vd.) Bu görüş sahiplerinden bir kısmı ise yine ölen kişinin kişilik hakkı bulunmadığını ancak ölen yakınlarının ceset üzerinde "*kendine özgü mutlak bir hakkı*" olduğunu ifade etmektedirler. Mirasçılara ait olan bu hak, mülkiyet hakkına benzer bir etkide ancak suigeneris niteliktedir. Bu hak dolayısıyla yakınlar bizzat kendi kişilik haklarının ihlalini ileri sürebileceklerdir. TMK. 24/1'e merhum adına değil, merhumun yakınları başvurabilir. Bu görüş sahiplerince, ölenin hak ehliyeti olmadığından dava ehliyeti bulunmamakta ve yakınların dava açabilmesinin kabulüyle "yakınların saygı duygusu" korunmuştur (Gezder, Ü. 2007: 212 vd.). Bu görüş sahipleri, ölenin en yakınlarının kendi kişilik haklarına dayanmasını TMK. m. 24'ün bir uygulaması olarak görmektedirler.

Bu görüş de bir yandan ölüye karşı her saldırının her zaman mirasçının öz kişilik hakkına bir saldırı oluşturmayabileceği gerekçesiyle, bir yandan da manevi tazminat istemleri aracılığıyla ölünün sırtından ticaret yapma yolunu açacağı için kanaatimce de haklı olarak eleştirilmiştir (Serozan, 2006: 322). Böyle bir tehlike doktrinde başka yazarlarca da zikredilmiş ve kişiliğin doğumdan önce devlet eliyle korunmasında olduğu gibi ölüm sonrası çıkacak ihlallerin de devlet eliyle korunması gerektiği ileri sürülmüştür (Hatemi, 2005: 77). Yazara göre mirasçılar yararına değil, devlet aracılığıyla bir hayır kurumu yararına bir tür "özel para cezası" niteliğinde manevi tazminat isteminde bulunma yetkisi verilmelidir.

2. Ölüm Sonrası (Postmortal) Dönemde Kişilik Haklarının Devam Ettiğine İlişkin Görüş

Ölüm sonrası kişilik haklarının devam ettiğini ileri süren görüş sahipleri; mevzu hukukumuzda sadece yaşayan insanın hak sahibi olabileceği düşünüldüğü, bir başka deyişle, ölen kişinin hak ve fiil ehliyetinin olmaması sebebiyle böyle bir hakkın sahibi olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedirler. Bu hakkın kişiye sıkı sıkıya bağlı hak olması sebebiyle de mirasçılara geçmeyeceği de aşikardır. Bu konuda sıkça kullanılan "postmortal (ölüm sonrası) kişilik hakkı" nın da yanılığa düşürmemesi gerektiği, *kişinin sadece insan olmasından kaynaklı, irade ile ortadan kaldırılamayacak haklarının olduğunu ve hukuksal kişiliğin, fiziksel kişilikten daha uzun süreceğini savunmaktadırlar*

(Egger 1930). Kişiliğin dolaylı sonucu olan “koruma değerinin varlığı” da yaşamın sona ermesi ile beraber kişilik hakkının sona ermesine yol açmaz.

Ölüm sonrası kişiliğin bitmediğini gösteren Medeni Kanunumuzda açık bir düzenleme bulunmadığı gibi 28. maddeyi dar yorumlamayı gerektiren bir ifade de yoktur. Anayasamızın Başlangıç metninde vatandaşların “*onurlu*” bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun çeşitli maddelerinde belli sürelerle kişinin ölümünden sonra eser ve fikri haklarının korunacağı düzenlenmiştir.

Doktrinde ileri sürülen ve çalışma konusu olan BGH. Kararı ile de kabul edilen kabul gören bu görüş uyarınca kişiliğin korunması da birtakım sınırlamalara tabi olmalıdır. Bu sınırlamalar korumanın istenebileceği zaman ve korumayı isteyebilecek kişiler açısındandır. Zaman hususunda belirli, sabit bir süre doktrinde reddedilmektedir. (Gezder, 2007:215) Süre açısından her somut olayda üçüncü kişilerin menfaati ile ölenin hatırası karşılaştırılmalıdır. Ölenin hatırası azaldıkça, üçüncü kişilerin menfaati artacaktır. Bir diğer sınırlama ise korumayı isteyebilecek olan kişiler açısındandır. Öncelikle kişi sağken bir kişiye yetki vermiş olabilir. Nitekim BGH. Kararına esas olayda da Gründgens oğluna bu hususta yetki vermiştir. Şayet böyle bir şey yoksa TMK. m. 426’nın kıyasen burada da uygulanması düşünülebilir. 426. Maddesinin 1. Bendine göre de ölen kişi yasal temsilci atayacak durumda olmadığından vesayet makamı bir temsil kayyımı tayin etmelidir. Ölen kişi ile menfaati çatışan bir kişi kayyım olarak atanamayacaktır. Ancak böyle bir durum yoksa ölenin en yakınları kayyım olarak atanır. Dolayısıyla” kişi” açısından sınırlama da bu şekilde karşımıza çıkar.

Türk doktrininde “kişiliğin ölümden sonra da devam ettiği” görüşünü savunanlardan Serozan, kişilik hakkının ölüm sonrasında belirli bir art etki yarattığı fikrindedir. Yazara göre ölümlle kişilik hakkının sona erdiğinin kabulü halinde mirasçılarının birtakım ihlaller dolayısıyla talepleri söz konusu olacaktır. Ölenin defnedilmek istediği yer, otopsi, gen analizlerine izin gibi kimi isteklerinin yerine getirilmemesi haline mirasçılar kendi kişilik haklarının ihlali sebebiyle dava açacak ve böylelikle adeta “ölüyle ticaret yapılması” “ölü sayesinde yüksek tazminat” elde edilmesi gibi hoş olmayan durum söz konusu olacaktır (Serozan, 1977:109). Serozan’a göre hoş olmayan bu durumu bertaraf etmek için kişilik hakkının ölüm sonrasında belirli ve sınırlı art-etki yarattığı görüşünün kabulü daha yerinde olacaktır. Bu koruma da ölenin kişilik hakkının ihlali halinde kendisi tarafından atanmış olan vasiyeti tenfiz memuru veyahut mirasçıları, ölenin çıkarlarını korumak amacıyla dava açabilirler. Ancak ölenin kişilik haklarının ihlali sebebiyle mirasçıların ya da ilgililerin manevi tazminat yoluyla korunması da anlam ifade etmez. Zira tazminat olarak verilen “nakit” ölenin gönlünü almayacaktır. Bu sebeple tazminattan başka yollarla koruma seçilmelidir. Bir başka deyişle, postmortal dönemde kişilik hakkının korunması amacıyla “*manevi tazminat davası*” açma yoluna kişilik hakkını koruyan bütün hukuki imkanlar tüketildikten sonra başvurulmalıdır. Nitekim BGH. Kararında da “*yayının durdurulması ve toplatılmasına*” karar verilmiştir. Düzeltme, kararın ilanı gibi para dışı manevi

giderim yollarına başvurulmalı ya da saldırı halinde Devlet makamlarına işin niteliğine uygun bir yaptırım hareketine geçirme imkanı tanınmalıdır (Hatemi: 2005, 77).

SONUÇ

Kişinin kişiye bağlı olmayan hakları mirasçılara intikal ederken, kişiye sıkı sıkıya bağlı olanlarının intikali mümkün değildir. Doğum ile kazanılan insan onuru, insanlık değeri, şeref ve haysiyeti ise ölümle son bulmaz, kişiye bağlı olduğu için de mirasçılara intikal etmez. Eşitlik ilkesine göre de herkesin aynı nitelikte sahip olduğu “*insan değeri*” “*insan haysiyeti*” ölümden sonra, sağ kalanların bu “*değere saygı gösterme riayet etme*” yükümü olarak devam etmelidir. Her ne kadar beden ölse de “*hukuksal kişiliğin*” bir süre daha korunması ihtiyacı bireyler tarafından hissedilmekte olup, hukuki güvenlik de bunu gerektirmektedir. Ancak kişilerin ölüm sonrası hukuka güvenlerini korumaya çalışırken bu dengenin adaletin hassas terazisinde nasıl sağlanacağı önemli bir husustur.

Kişilik hakkının ölüm sonrasında belirli ve sınırlı art-etki yarattığı görüşünün kabulü noktasından hareket etmek gerekir. Bu davaların atanmış olan vasiyeti tenfiz memuru, mirasçılar ya da yakınlar tarafından açılması hukuk sistemimizdeki pek çok hükümlerle uyumlu olur. Ancak dava sonucu kişilik hakkının korunması amacıyla “*tazminat*” hükmedilmesi “*hükümün koruma amacı*”nın dışında kalır. Bu sebeple tazminattan başka yollarla koruma seçilmelidir. Yine mirasçılar veya yakınlar dışında ölen kişinin kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu zaman “*devletin*” kendiliğinden bir yaptırım uygulaması da yerinde olur.

Yukarıda olması gereken hukuk (*de lege ferenda*) bakımından tartıştığımız noktalar dışında bu hususta düzenleme yapılması gereken bir husus daha vardır. Kişinin sağlığında uğradığı saldırıdan dolayı manevi tazminat talebinin mirasçılara geçeceğine ilişkin düzenleme de esasen titizlikle incelenmelidir. Zira hukukumuzda “*davanın açılmış olması*” değil, sadece manevi tazminat davası açacağı yolundaki isteği de davaya “*mirasçılarla*” devam açısından yeterli görülmektedir. Oysa burada kanaatimce ikili bir ayrıma gidilmelidir. Şayet ölen kişi bu isteğini dava yoluyla ileri sürmüştü giderim, tazminat yolu ile olmalıdır. Ancak dava açmamış, dava açacağını zikretmişse bu durumda hakkı saldırıya uğrayan kişi “*ölü*” olduğundan, kişilik hakkının post- art etki yarattığı kabul edilerek ve ölenin duyduğu elem, acının tazminat yerine TMK. 25. maddede öngörülen diğer yollarla giderilmesi daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Akıncı, ş. (1996), *Türk Özel Hukukunda İnsan Kökenli Biyolojik Madde (Organ- Doku) Nakli Kavramı ve Bundan Doğan Hukuki Sonuçlar*, Ankara: Yetkin Yayınevi.

Akkanat, h. (2004), *Ölümün Özel Hukuk İlişkilerine Etkisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Arat, a. (2006), Gerçek Kişilerde Kişiliğin Sona Ermesi, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1-2, s. 257-275.

Ayan, M. / Ayan, N. (2020), *Kişiler Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Bucher, A. (2009), *Natürliche Personen und Persönlichkeitsschutz*, Basel: Helbing Lichtenhahn.

Dural, M. ve Öğüz, T. (2020), *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Egger, A. (1930): *Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch Art. 1-89 ZGB. Personenrecht*, Zürich: Schulthess Verlag.

Erman, H. (2020), *Medeni Hukuk Dersleri*, İstanbul: Der Kitabevi.

Gezder, Ü. (2007), Ölüm Sonrası Hatırayı Koruma Doktrini ve Ölüm Sonrası Kişiliğin Korunması Teorisi, *İÜHFİM*, C.LXV, Sayı: 1, s. 207-222.

Hatemi, H. (2020), *Kişiler Hukuku*, İstanbul: Oniki Levha Yayınevi.

Helvacı, S. (2001), *Türk ve İsviçre Hukuklarında Kişilik Hakkını Koruyucu Davalar*, İstanbul: Beta Yayınevi.

Helvacı, S. (2017), *Gerçek Kişiler*, İstanbul: Legal Yayınevi.

İşgüzar, H. (1990) “Kişilik Hakkının İhlali Nedeniyle Manevi Tazminat Davasının Şartları”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 47, Sayı: 6, s. 855-876.

Kılıçoğlu, A. (2016), *Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Knellwolf, E. (1991), *Postmortaler Persönlichkeitsschutz- Andenkessender Hinterbliebenen*, Diss, Zurich: Schulthess.

Oğuzman, K. / Seliçi, Ö. / Oktay Özdemir, S. (2020) *Kişiler Hukuku Dersleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özel, Ç. (2002), Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.51, Sayı:1, s. 43-77.

Özsunay, E: (1982) , *Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Pedrazzani, M. ve Oberholzer, N. (1993) *Grundriss des Personenrechts*, Bern: Stampfli Verlag.

Serozan, R. (1977), Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C: 11, Sayı: 14, s. 93-112.

Serozan, R. (2006), Doğum Öncesi (Prenatal) ve Ölüm Sonrası (Postmortal) Kişiliğin Korunması, *Prof. Dr. Tuğrul ANSAY'a Armağan*, s. 312- 324.

Serozan, R. (2018) *Medeni Hukuk/ Genel Bölüm Kişiler Hukuku*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Tandoğan, H. (1963) “Şahsiyetin Akit Dışı İhlallere Karşı Korunmasının İşleyiş Tarzı ve Basın Yoluyla Olan İhlallere Karşı Özel Hayatın Korunması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XX, Sayı:14, s.12.

Yıldız, O. A. (2019) “Mektup, Hatıra ve Benzeri Yazıların Kişilik Hakkı Kapsamında Korunması” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.25, Sayı: I, s. 450-470.

Zevkliler, A. / Acabey, B. / Gökyayla E. (1999), *Zevkliler Medeni Hukuk, Giriş başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Aile Hukuku*, Ankara.

https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/20180101/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-24-233_245_233-20180101-en-pdf-a.pdf

<https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=20.03.1968&Aktenzeichen=I%20ZR%2044/66>

<https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=05.05.1964&Aktenzeichen=VI%20ZR%2064%2F63>

<https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>